

צבי עצמון

שלום, שלום

מלחמה היא תופעה אימננטית בכל עולם החי, ונוכחותה בחיינו מוחשית עוד טרם לידתנו. לצד שכיחותה של התופעה וריבוי פניה, עלינו להישיר מבט אל אוטופיית השלום העולמי והנצחי של נביאינו, המנותקת מן המציאות. שנוותר על השלום? חלילה! נוותר על האוטופיה!

שווה בנפשנו תסריט בריוני ודיסטופי: רביס־רבים עומדים על קו זינוק ומתחילים לרוץ. אך במרוץ זה לא משתתפים כמה עשרות או מאות, אלא מיליונים רבים. והפרס למנצח איננו מדליית צוואר מוזהבת, אלא החיים עצמם – כל המיליונים הרבים מתים, מלבד מנצח יחיד. תסריט אכזרי אפילו עבור משטרי הדיכוי הרצחניים ביותר? כך התחיל כל אחד ואחת מאתנו את חייו.

מלחמות הזרע

עשרות מיליונים של תאי זרע נפלטים בעת קיום יחסי מין. בתוך ימים מעטים כולם־כולם מתים, מלבד אחד שחרר לביצית (אם יש כזאת): רק ממנו יתפתח אדם. החיים של כל אחת ואחד מאתנו הם תוצאה של מלחמת הישרדות, לחיים ולמוות. וראוי לשים לב שהמעטפת החיצונית של מלחמה זו לחיים ולמוות עטופה הילה רומנטית. אגב רומנטיקה: שירת הציפורים הערבה לאוון רומנטית היא במקרים רבים תרועת אזהרה וקרב של זכר, המכוונת להרחיק זכרים אחרים לבל יפלוש לטטח נחלתו של הציפור השר. חזון אחרית הימים "וגר זאב עם כבש" אינו בר ביצוע ממש, לפחות כשמדובר בזירעונים ובציפורי שיר ממין זכר.

מלחמת המרוץ אינה תמימה והגונה. הביולוג רובין בייקר נתן ביטוי נרחב לתפיסה שלפיה מלחמות הזרע (כשם ספרו מ־1996, Sperm Wars) מתוחכמות ואכזריות אף יותר מן הגלוי לעין. בייקר הדגיש במחקריו כי

חלק ניכר מתאי הזרע המופרשים לא נועדו כלל להפרות ביצית, אלא לפגוע בתאי זרע של זכר אחר, אם יש כאלה, בדרכי המין של הנקבה. הוא מכנה אותם "זירעוני קמיקזה", על שם הלוחמים־המתאבדים היפנים. בייקר מפרט כיצד תאי זרע לוחמים אלה תרים אחרי אלה של זכר אחר ופוגעים בהם באמצעות חומרים רעילים שהם משחררים.

מלחמה אכזרית ומקוממת במיוחד על העמדת צאצאים היא רצח פעוטות. רצח פעוטות קיים בקרב אריות. כשאריה זכר נהיה זכר אלפא, בעל ההרמון (למשל בעקבות מותו של האריה אלפא הקודם), הוא רוצח את כל גורי האריות בלהקה. כך הוא מרחיב את "מלחמות הזרע", לא בדרכי המין של הנקבות, אלא הרבה לאחר מכן. רצח פעוטות של כזה מופר גם מן ההיסטוריה המדוממת של האנושות, למשל בעקבות תפיסת מלוכה על ידי מורד.

לך אל הנמלה ומאזן אימה גרעיני

כמאתיים מיני נמלים מכונים נמלי לגיון (או נמלי גדוד, army ants). בין מיני הנמלים הללו אין בהכרח קשר משפחתי אבולוציוני. לנמלי לגיון אין קן קבוע, והן נודדות כקבוצות ענק אימתניות הטורפות כל מה שנקרה בדרכן. נמלי הלגיון אינם מצטיינות בהכרח בגוף אימתני, אלא בהתקפה מתואמת של קבוצת פרטים ענקית. כשמשפחה (להקה) של נמלי לגיון נתקלת במושבת נמלים פורצת מלחמה: נמלי הלגיון

מנסות להרוג ולטרוף את כל נמלי המושבה האחרת. המושבה שהותקפה אינה מקבלת את הדין בהכנעה, אלא משיבה מלחמה בכל האמצעים העומדים לרשותה. נמלי הלגיון נוחלות בדרך כלל ניצחון, אך יש מקרים שהוא בכחינת נצחון פירוס, שתוצאותיו חמורות מאוד גם לנמלי הלגיון.

ואולם כששתי משפחות של נמלי לגיון הנמנות עם מינים ביולוגיים שונים נפגשות קורים דברים מדהימים. אם שתי המשפחות נמנות עם אותו מין ביולוגי של נמלי לגיון, הן מסתובבות לאחור ומתרחקות זו מזו ככל האפשר. שני צבאות חמושים מתקרמים זה לקראת זה ועושים "אחורה פנה" ברגע שהם נפגשים בלי שנורתה ולו ירייה אחת. אילו היו מעניקים פרס נובל לשלום במחלקת החריקים... גם במקרה שמשפחת נמלי לגיון ממין ביולוגי אחד נתקלת במשפחה של נמלי לגיון הנמנית עם מין ביולוגי אחר מתרחש דבר מדהים, אולי אפילו יותר: הן מתעלמות אלו מאלו, מתייחסות אלו לאלו כאילו היו אוויר! פשוט לא קורה כלום. את שני סוגי המפגשים בין נמלי לגיון לנמלי לגיון אפשר אולי להשוות – כמטפורה כמובן, לא כטיעון מדעי – למאזן אימה בקרב האומות הגרעיניות. אומות המצוידות בנשק גרעיני נוטות (לפחות עד רגע כתיבת שורות אלו) להימנע מהפעלת נשקן כלפי אומה גרעינית אחרת.

מלחמות שימפנזים

גם בקרב היונקים המפותחים ביותר מבחינת אינטליגנציה, מוח והתנהגות חברתית מתקיימות מלחמות במובן האנושי: מלחמה של קבוצה אחת בקבוצה אחרת, לשם השגת מטרה חומרית. "אלימות היא מאפיין טבעי בחיי השימפנזים", טוען מייקל וילסון, אנתרופולוג אמריקאי. השימפנזים, ראוי לציין, הם בעלי חיים שהדג"א שלהם שונה משלנו באחד עד שני אחוזים בלבד; הם בעלי החיים הקיימים הקרובים ביותר אלינו.

והנה, מזה יותר מארבעים שנה מתעדים חוקרים מלחמות בין קבוצות של שימפנזים בכמה מקומות באפריקה. היו מקרים שבהם המלחמות, הממושכות לעתים, הובילו להרחבת הטריטוריה של הקבוצה המנצחת. כך, אפשר לשרטט מפות של היסטוריית המלחמות והנחלות של קבוצות השימפנזים, בדומה למפות היסטוריות של האנושות.

האלימות, מעשי האיבה, המלחמות וכיבוש השטחים בקרב המין הביולוגי הקרוב לנו ביותר יכולים אולי לרמוז על גורלם של הניאנדרתלים תושבי אירופה ואסיה

שנתקלו בבני מיננו, ההומו ספינס, שהגיעו מאפריקה. רוב המומחים אמנם טוענים שהעדויות המראות שאבות־אבותינו השמידו את הניאנדרתלים במלחמות קלושות, אך יש עדויות להיטמעות של ניאנדרתלים בבני מיננו שהצפינו מאפריקה. כך או כך, תולדות האדם הם במידה רבה תולדות מלחמותיו.

שלום עולמי באחרית הימים

חזון אחרית הימים והשלום הנצחי והכללי־עולמי שמנבא ישעיהו (ב, ד) – "וְכַתְּנוּ חֻבּוֹתֵם לְאֹתִים וְחַנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת. לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חָרִב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" – הוא ודאי משאת נפש המשותפת לחלקים גדולים באנושות. ואולם חזון השלום העולמי שמתאר ישעיהו באופן ציורי ומושלם בפרק יא פסוקים ו־ח מעלה תהיות: "וְגַר זָאב עִם כֶּבֶשׂ, וְנָמֵר עִם גְּדִי יִרְפָּץ; וְעֵגֶל וְכִפִּיר וּמְרִיא יִחְדּוּ, וְנֶעֱר קֶטֶן גֵּהַג בָּם. וּפְרֵה נֹדֵב תִּרְעֶינָה, יִחְדּוּ יִרְבְּצוּ יִדְיֵיהֶן; וְאֶרֶיָה כִּפְקָר יֹאכַל תְּבֶן. וְשִׁעְשַׁע יוֹנֵק עַל חֵר פֶּתֶן; וְעַל מְאוֹרֵת צִפְעוֹנִי גְמֹל יָדוֹ הִדָּה".

אריה כבקר יאכל תבן? משובב נפש, ללא ספק. אבל אריה שאוכל תבן איננו אריה. בניגוד לאוכלי כול (אומניבורים), שיכולים לעבור לצמחונות, הפיכתו של בעל חיים

טורף לצמחוני בלתי אפשרית אם זהותו צריכה להישמר. שינוי כזה מצריך שינוי מהותי במערך השיניים ובמבנה מערכת העיכול כולה. במילים אחרות: אריות אוכלי תבן וזאבים שאינם טורפים שוב אינם אריות וזאבים. אריה אוכל תבן הוא סתירה וואולוגית.

הרמב"ם היה מודע לסתירה וטען כי לנבואתו זו של ישעיהו יש משמעות סמלית בלבד, וכי גם בימות המשיח לא יתבטל דבר ממנהגו של עולם. בימות המשיח, גורס הרמב"ם, לא יהיה מהפך במעשה בראשית; הכוונה בנבואה אינה באמת לעולם החי, אלא היא משמשת מטפורה לישראל שישבו לבטח. ארבעים־חמישים שנה לפני הרמב"ם ציין המשורר, הבלשן, הפרשן, הפילוסוף, האסטרונום והמתמטיקאי רבי אברהם אבן עזרא (ראב"ע) שהנבואה של ישעיהו אינה אלא "דרך משל" לשלום שעתיד לשרור.

חשוב לדעתי לומר זאת במפורש וללא כחל וסרק, שהרי מי שבאמת מפלל לסיום המלחמות בקרב האנושות, אל לו להצביע על אוטופיה משוללת יסוד מציאותי: אוטופיה כזו עלולה לשמש בבחינת מס שפתיים וכסות עיניים ועלולה דווקא לרפות את ידי השואפים לשלום. השואף לשלום חייב להיות פקוח עין ומציאותי. ■ שלום, שלום.

שלום? די ברגע של איפוק

ספטמבר 1983 היה חודש מתוח מאוד בתקופת המלחמה הקרה בין ארצות הברית לברית המועצות. בתחילתו של החודש הפילו הסובייטים מטוס אורחי של דרום קוריהא. אורחים אמריקאים רבים נספו, ובכללם חבר קונגרס. בהמשכו תכננה נאט"ו תרגיל רחב היקף שדימה מתקפה גרעינית על ברית המועצות. הסובייטים חשדו שיש אפשרות שהתרגיל משמש הסוואה לתחילתה של מתקפה גרעינית אמיתית על ברית המועצות. לילה אחד התריעה רשת ההתרעה הלוויינית הסובייטית כי טיל בין־יבשתי שוגר מארצות הברית ועושה את דרכו לכיוון ברית המועצות. ההתרעה הגיעה לסטניסלב פטרוב, שהיה קצין תורן כבונקר הפיקוד שליר מוסקבה. פטרוב היה אמור להעביר אזעקה מיידית לממונים עליו, צעד שהיה עלול לגרום תגובה סובייטית ובעקבותיה בהכרח תגובת נגד אמריקאית. האנושות עמדה באותן דקות גורליות על סף השמדה. פטרוב לא סמך על מערכת ההתרעה הלוויינית הסובייטית. הוא ידע שהיא לקויה ונוטה להתריע תרועות שווא. פטרוב גם הניח שהתקפה גרעינית מצד ארצות הברית לא תחל בטיל יחיד, אלא בטילים רבים. הקצין התורן קיבל על עצמו החלטה גורלית: להתעלם מן האזעקה. כך מנע כפי הנראה תגובת שרשרת שהיתה עלולה להשמיד את האנושות, או לפחות חלקים ניכרים ממנה. אינני יודע אם עלה אי פעם שמו של סטניסלב פטרוב כמועמד לזכייה בפרס נובל לשלום; נדמה שאם אדם אחד יחיד היה ראוי לכך זהו פטרוב, שהלך לעולמו במאי 2017.

במאי 2004 זכה פטרוב באזרחות כבוד של התאחדות אורחי העולם בסן פרנסיסקו ובצדה זכה במענק כספי של אלף דולר כהוקרה על חלקו במניעת האסון. ללמדך כמה שווה הצלת האנושות ביחס, למשל, להבקעת שער במשחק כדורגל בליגה. בינואר 2006 היה פטרוב אורח כבוד בעצרת האו"ם בניו יורק.